

DINAKONG TSE THATA TSA BOEMO BA IKONOMI SARS E NTLAFATSA TSEPAMO YA YONA HODIMA BOIKOBELO

Tshwane, 30 Mphalane 2024 – Ditshebeletso tsa Lekgetho tsa Afrika Borwa (SARS) di anenela Puo ya Nako e Mahareng ya Tekanyetso ((MTBPS) e tekilweng Palamenteng kajeno ke Letona la Ditjhelete Mong. Enoch Godongwana. Letona le lekotse botjha Tekanyetso ya 2024 ho tloha ho R1 863.0 billion ho isa ho R1 840.8 billion.

Haesale ho tloha ka la 30 Loetse 2024, SARS e bokelletse R1 070.4 billion mme sena sa baka tjhai ya pokello ya lekgetho ya R846.2 billion le R224.3 billion ya ditefo tsa dipusetso. Tshebetso ya pokello ya lekgetho e ile ya thuswa ke dipokello tse ntlafetseng ho tswa ho Lekgetho la Nakwana la Lekenso la Kgwebo (CIT) mmoho le ditefo tsa dipusetso tse tlase ho tse neng di lebelletswe tsa Lekgetho la Boleng bo Ekeditsweng (VAT) le Lekgetho la Motho (PIT). Tsena di ile tsa thefulwa ke dipokello tse tlasana ho feta ditebello tse tswang makgethong a Bolaodi ba Meedi, Lefa ho ya ka Moputso (PAYE), mmoho le Levi ya Kakaretso ya Mafura. Dikarolo tse hlophiseditsweng tlase ke tsena:

- Dithlophiso tse tlasana ho feta ditebello tsa meputso tse ileng tsa fokotsa kakanyo ya bonnyane ba meputso ka kakaretso ho tswa Tekanyetsong ya 2024 ya 8.4% ho ya ho 5.5% ya Puo ya Nako e Mahareng ya Tekanyetso (MTBPS) ya 2024.
- Kgolo e momyebe ya diprojeke tsa tjhelete ho phatlalla le mmuso ka kakaretso, dikoporasi tsa setjhaba le lakala la praevede ka tjhelete yohle pele ho ditloso eo ho lebelletsweng hore e theohe Tekanyetsong ya 2024 ya 9.5% ho ya ho 5.2%.
- Tekolotlase ya tjhebeho ya bonnyane ba Diromelwantle ho tloha ho 5.2% ya MTBPS ya 2024 ya 3.5% mmoho le bonnyane ba dithomello kahare ho naha ho tloha ho 6.0% ho ya ho 3.8%.
- Tekanyetsong ya 2024 re nkile hore ho tla ba le kgolo ya 13.8% ya PAYE ka lebaka la kgolo ya 8.4% ya meputso ka kakaretso. Dipokello tsa PAYE tsa selemo se hodimo ho fihlela ka Loetse 2024/25 e bile R340.0bn, mme sena se tlasana ho kakanyo ya bolepi (PE) ka R12.0bn (3.4%) mme se hodingwana ho selemo pele ho seo ka R30.8bn (10.0%).

Kgaello ya dipokello tsa lekgetho e thusitswe hanyane ke dipokello tse matla tsa nakwana tsa makgetho a CIT moo ho bokelletsweng R150.2 billion papisong le tebello ya R141.4 billion eo diphetho tsa yona e bileng R8.8 billion, mme sena se nyolohile ka 2.7% kapa R3.9 billion papisong le ngwahola.

- **Levi ya Mafura:** Ho bile le kgonyelo ya selemo le selemo tshebedisong ya mafura mme sena e bile taba e kgolo selemong sena sa ditjhelete. Ke dilitara tse 1 333 million tsa mafura a sebedisitsweng mme sena se tlase

haholo, sena se ka nna sa amahanngwa le dintlha tse fapaneng tse kang maemo a tlase a ho kgaoha kgafetsa ha motlakase, le ho sekamela mehloding e meng ya eneji. Ho fokotseha ha tshebediso ya mafura ho bile le kgahlamelo e tobileng hodima dipokello tsohle tsa Levi ya Mafura. Sena se bakile kgonyelo ya selemo le selemo ya 3.9% mme sena sa baka hore ho be le kgaello ya R7.2bn.

- **Makgetho a Kgwebisano:** Dithomello kahare ho naha di ne di lebelletswe ho hola ka 1.9%. Le ha ho le jwalo, dithomello kahare ho naha tsa selemong sena ho fihlela jwale di theohile ka 5.1%. Paloyohle ya phallo ya kgwebisano le yona e theohile ka 9.2bn (-2.0%) papisong le nako e tshwanang ngwahola. Kwelotlase ka kakaretso ya dithomello kahare ho naha ke ka lebaka la phallo e tlase ya thomelohare ya metjhine ya motlakase le dipalangwang.
- **Dipokello tsa nakwana tsa CIT** tsa R150.2bn, di bile le tjhelete e fetang ditebello ya R8.8 billion (6.2%) mmoho le kgolo ya selemo le selemo ya R3.9 billion (2.7%), haholoholo ka lebaka la tsa Ditjhelete, Motlakase le makala a tsa Tlhahiso. Dipokello di bile le kgolo e ka hodimo ho sekgahla sa -3.3% sa Tekanyetso ya 2024. Le ha ho le jwalo, lekala la Merafo le ntse le tswela pele ho tobana le diphephetso tse matla haholoholo ka lebaka la ditheko tse sa tsitsang tsa dirafshwa tse thefutseng Dimetale tsa Sehlopha sa Polatinamo, Mashala, le dihlahiswa tsa tshepe. Ho ya hodimo le tlase ha ditheko di ama diphaello tsa dikhampani mme sena se bake hore ho be le kगतello e lebang tlase hodima ditefo tsa nakwana tsa CIT. Lekala lena le lona haesale le ntse le mekamekana le ditaba tse mabapi le tsa tsamaiso ka dipalangwang, ditlhophiso mmoho le ho tshelwa ha meedi, tseo kaofela di bakang ditiehisso le ho eketsa ditjeo tsa thomelontle.
- Ho sa natswe hore ho phethetswe dinyewe tse ka bang ± 1.3 million tsa dikoloto, e leng palo e ka bang ya 290% ho feta ya ngwahola, mekutu ya rona ya boikobelo e behile ditholwana tsa R9.3 billion selemo le selemo, mme sena se lekana le kgonyelo ya 23.6% ya selemo le selemo. SARS e bile le ho nyoloha ho bonahalang ha ditefo tse fanyehilweng tsa ditlhophiso tsa sekoloto, dikopo tsa phanyeho ya ditefo le ho ntshuwa ha ditseko tsa makgaolakgang. Sena ke bopaki ba boima boo balefalekgetho ba tobaneng le bona, bo bileng bo nonyetsang bokgoni ba bona ba ho ikobela boitlamo ba bona ba lekgetho.

Maikemisetso a Mawala a SARS ke ho tswela pele ho tsepamisa maikutlo hodima Boikobelo ka Boithaopo, le ho netefatsa hore balefalekgetho le bahwebi ba na le tlhakisetsa le nnetefatsetso mabapi le boitlamo ba bona, mmoho le dithulusi tse hlokehang ho bebofatsa boikobelo bo tobileng le bo bonolo. Ho fapana le se boletsweng ka hodimo, SARS e tla beha ditjeo tse hodimo tsa molao le tsa taolo hodima balefalekgetho le bahwebi ba sa ikobeleng boitlamo ba bona ka boomo.

Mekutu ya boikobelo e ntse e tswela pele ho beha ditholwana ka ho shebana le ho se ikobele ho etsahalang dikarolong tse itseng ka ho qolleha mmoho le dihlahisweng tsa lekgetho. Ho fihlela jwale, pokello ya lekgetho e bakilweng ke tse mabapi le boikobelo e fihlelletse R110.1 billion, mme sena ke kgolo ya R8.1 billion (8.0%). SARS e tla tswela pele ho ntlafatsa mekutu ya bona ya ponahalo le ho ntlafatsa boikobelo, le meralo ya ho ba le botsetedi bo bong mekutung ya boikobelo e mabapi le ho kwala sekgeo sa lekgetho ka ho toba dikarolo tse fapaneng tsa balefalekgetho.

Khomishenara ya SARS Mong. Edward Kieswetter o itse "Ha re ntse re hahamella ho fihlella kakanyo ya pokello ya lekgetho ya 2024/25 ya R1 840.8 billion, SARS e ka se lobe letho letsholong la yona la ho tebisa lenaneo la boikobelo ka boithaopo. Ho hlokolosi letsholong lena, ke ho netefatsa hore bakenadipakeng bao ka molao ba fuweng matla a ho bokella makgetho boemong ba SARS ba feela ba le lefa. Hwa bohlokwa, SARS e malala-a-laotswe ho nka mehato kgahlano le bao ba etsang ka boomo ho iphapanya le boitlamo ba bona ba boikobelo ka ho fosisa maemo a bona a nnete a ikonomi. Bana ba kgontshang boitshwaro bona le bona ba molato. Balefalekgetho ba sa natseng boitlamo ba bona ba molao ba jarisa balefalekgetho ba tshepahalang morwalo ka tsela e leeme. Makgetho a kgatha tema ya bohlokwa ya ho sireletsa ba kotsing ya ho utlwiswa bohloko le ba futsanehileng setjhabeng sa rona. Sena se hlakisa hore boikobelo ba lekgetho ke motheo wa bohlokwahlokoa."

O tswetse pele ka hore: "SARS e tla tswela pele ho ntlafatsa le ho tebisa mekutu e teng ya taolo. Re tla tswela pele ho sebedisa saense e tshopodi ya data le mahlale a maiketsetso, ho tlisa botsitso pakeng tsa tshebeletso e fuwang balefalekgetho/bahwebi, ha ka lehlakoreng le leng re ntse re shebana le tse ka bakelang mokotla wa naha kotsi ka ho fokisa balefalekgetho ba sa tshepahaleng."

"SARS e tla **sebedisa saense ya data e eketsehileng le mahlale a maiketsetso (AI)** le ho feta ka sepheo sa ho tsepamisa maikutlo hodima dikarolo tsena tse latelang tse amahanngwang le kotsi ya boikobelo:

- ***Ho atoloswa ha motheo wa lekgetho ka tshebediso ya mehlodi ya mekga ya boraro:*** Ka ho sebedisa data makaleng a semmuso le ao e seng a semmuso ho atolosa motheo wa lekgetho.

- ***Ho sebetsa mmoho le balefalekgetho le bahwebi bohle***, ka ho tla ka ***dimotlolo tsa bolepi***, bakeng sa bao ba lokelang ho ba rejisetareng le ho netefatsa hore ba etsa ditsebahatso tsa bona ka botshepehi le ho lefa seo ba lokelang ho se lefa ebang ho hlokeha.
- ***Ho aha bokgoni ba ho fokisa*** ka tshebediso ***ya dimotlolo tsa metjhine ya boithuto le mahlale*** a maiketsetso (AI) ho ntlafatsa tshebeletso haholo mmoho le ho fana ka tshebeletso e hlokang ditshitiso ho balefalekgetho ba tshepahalang. Sena se tla boela se sebedisetswa ho fokisa balefalekgetho ba sa tshepahalang, ho ntlafatsa pokello ya sekoloto ha ka lehlakoreng le leng re ntse re atolosa motheo wa lekgetho le ho shebana le ho qojwa ha tefo ya lekgetho.
- ***Ho phethahatsa melao ya kgwebisano kgahlano le ikonomi e seng molaong (Bolaodi ba Meedi le Dihlahiswa tsa Naha)***: Ho ntlafatsa dithulusi tsa ho fokisa le ho thibela diketsahalo tse seng molaong, tse akaretsang tse mabapi le kwae, mafura, le phallo e seng molaong ya ditjhelete.
- ***Ho tsepamisa maikutlo hodima ho thibela dikganyetsano le ho tla ka ditharollo***: Ho beha ka pele dihlahiswa le mawala a thibelang dikganyetsano tse ka rarollehang."

SARS ke letlotlo la setjhaba; taolo e sebetsang hantle ya lekgetho le bolaodi ba meedi ke motheo wa demokrasi ya rona e mahlahlaha mme ha ya lokela ho tloiswa mahlo. SARS e tsitlallela ho netefatsa hore ho na le pokello ya lekgetho ya nako e telele ka hore ho be le botsetedi bo loketseng ho SARS, le nnetefalsetso ya tshehetso ka ditjhelete. Ka lehlakoreng la mehlodi ya batho, SARS e tla tswela pele ho hohela, ho ntlafatsa le ho hlokomela basebetsi ba loketseng ho tobana le bokamoso. Re tla aha matla a boetapele ba SARS le ho sireletsa boikemelo ba setheo sena.

Ho sa natswe tikoloho e thata ya tshebetso, SARS e lebelletse hore ho qala ha saekele ya ho kgaolwa ha dikgahla tsa tswala ho tla susumetsa ditshenyehelo tsa mejo. Kgolo ena e lebelletswe ho kganna kgolo ya ikonomi le ho atolosa motheo wa lekgetho, mme sena se tla baka hore ho be le lekgetho la kgwebo le mahlahlaha mmoho le pokello e ntle ya VAT. Hodima moo, ho qala ha mokgwatshebetso wa pitsapedi ("Two-Pot" system) o lebelletswe ho eketsa motheo wa lekgetho nakong ena e kgutshwane ho isa ho e mahareng. Re ananela ka boikokobetso tema e kgathwang ke basebetsi ba 12 821 ba SARS, ba ntseng ba sebetsa ka boitelo ho fihlella kakanyo e lekotsweng botjha ya pokello ya lekgetho jwalokaha e tekilwe ke Letona la Ditjhelete.

Ho fumana lesedi le fetang lena, ka kopo ikopanye le SARS ka SARSMedia@sars.gov.za